

HUBAI JÓZSEF¹

A MAGYAR ÉS AZ UNIÓS TERMÉSZETI ERŐFORRÁSGAZDÁLKODÁS A XXI. SZÁZAD KÜSZÖBÉN

ÁTTEKINTÉS, ELŐZMÉNYEK

Ebben a tanulmányban visszatekintek arra, hogy mekkora volt a múlt század végén (XX. sz.) a természeti erőforrások nagysága a nemzeti vagyonunkból, és hogy azóta milyen tényezők hatottak rá.

Kifejtem, hogy a rendszerváltozás óta a természeti erőforrások megerősítették részesedésüket. Ezt hat közgazdasági, külgazdasági tényező alapján bizonyítom.

Végül foglalkozom a legfrissebb (2001. szeptember 11. utáni) hatásokkal a természeti erőforrás gazdálkodásban. Különös figyelmet fordítok az európai uniós és az amerikai hatásokra. Mindezeket külön értékelem e munkám végén.

Ismert, hogy nemzet állampolgárai által létrehozott és felhalmozott értékek legátfogóbb mutatója a nemzeti vagyon.

Az elemzett természeti erőforrások a nemzeti vagyon részét képezik. Ezekkel gazdálkodunk, nyilvántartjuk, változásait vizsgáljuk. A nemzeti vagyonunkkal való gazdálkodás célja – többek között – az, hogy a nemzetgazdaság fejlődésének dinamikus tényezőivé váljanak a rendelkezésünkre álló erőforrások.

A természeti erőforrások nemzeti vagyonunkban játszott szerepét két időszakban elemeztük.

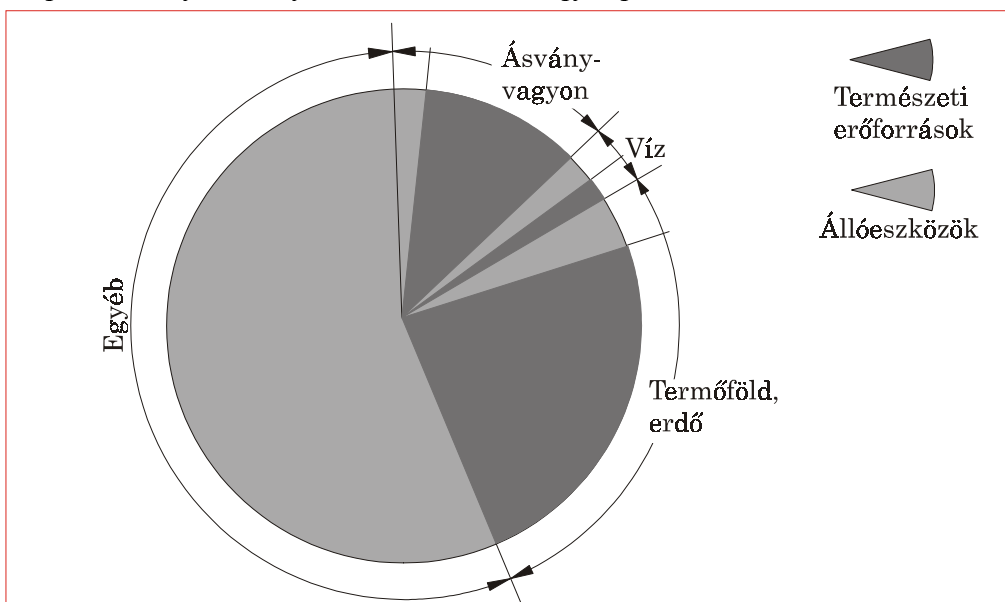
¹ Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Világgazdaságtan tanszék docense.

1. A RENDSZERVÁLTÁS ELŐTT

A piacgazdaságra való áttérést megelőzően ismertek adataink a nemzeti vagyonról és összetételéről. Az 1. ábra a nemzeti vagyon megoszlását mutatja. Abban az időben a Központi Statisztikai Hivatal nemzeti vagyonunk értékét megközelítően 4000 Mrd forintra becsülte.

A természeti erőforrások értékébe beszámították a hozzájuk tartozó állóeszközök értékét is. E kimutatás alapján nemzeti vagyonunk 45%-a természeti erőforrás (tőkésített különbözeti járadék + állóeszközök értéke).

Annak ellenére, hogy a szakemberek egy része a szóban forgó százalékos megoszlást a természeti erőforrások oldaláról is alul- vagy felülértékeltnek tekintette, mégis valamelyest iránymutató a nemzeti vagyongazdálkodásunkban.

1. ábra

Az ország nemzeti vagyonának feltételes megoszlása (1985)¹

Figyelemkeltő az 1. ábrán, hogy a legnagyobb értékű nemzeti vagyonrészünk a termőföld, mely 25%-ot tett ki (a termőföld és az erdő együttesen, állóeszközökkel együtt). Meglepően kisebb a részesedése az ásványkincseknek és energiahordozóknak, mindössze 15%. Ebből is 3/4 rész az energiahordozókra, főleg a szénhidrogénekre jutott.

A 80-as évek végén készült vagyonbecslés szerint a természeti erőforrások korábbi 45%-os részesedése 40% alá került.¹

¹ Tóth M.: A természeti erőforrások potenciálja és igénybevétele gazdasági értékelésének elvi-módszertani kérdései. Budapest, 1988. 68. o.

2. A 90-ES ÉVEK VÉGÉN

Sajnos nem ismerjük, hogy a piacgazdaságra való átmenet folyamán (1989–1998) mekkorára nőtt vagy zsugorodott nemzeti vagyónk. Az összetételére vonatkozóan is csak tendencia jellegű megállapításokat tehetünk – természetesen hibalehetőségekkel.

A nemzeti vagyon statisztikai mérése a nyolcvanas évek végére elakadt. A KSH 1991-es adatokat tesz közzé utoljára (azok is csak az állóeszközökre vonatkoznak).²

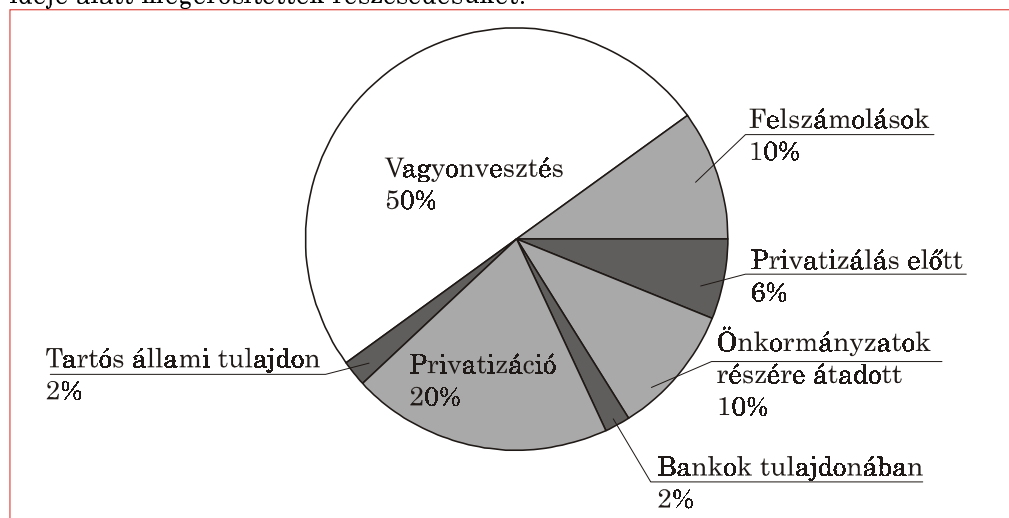
A kilencvenes évekre vonatkozóan még állóeszközszinten sem állnak rendelkezésre nemzeti vagyónkra vonatkozó számok. A KSH tájékoztatása szerint újabb program indítását tervezik az állóeszközök számbavételére. A tervezett publikáció időpontja az ezredforduló után várható.³

A nemzeti vagyónkban bekövetkezett drasztikus változások ismertek. 1989–1998 között az állami vagyon legnagyobb része magánkézbe került.

Ugyanakkor a privatizáció évtizedében eltűnt az állami vagyon fele! (2. ábra)

A továbbiakban tegyünk kísérletet arra, hogy a rendelkezésre álló szűkös adatok alapján feltárjuk, hogyan hatott a privatizáció a nemzeti vagyonunk természeti erőforrás oldalára.

Amennyiben a bázisidőszak adataiból indulunk ki, elfogadható az a megállapítás, hogy a természeti erőforrások a nemzeti vagyonunkban az átmeneti gazdaság ideje alatt megerősítették részesedésüket.

2. ábra

Az 1990-es állami vagyon alakulása, 1990–1996⁴

¹ Rétvári L. számításai, 1989.

² Magyarország nemzeti számlái, főbb mutatói 1991. KSH, 1993. 126. o.

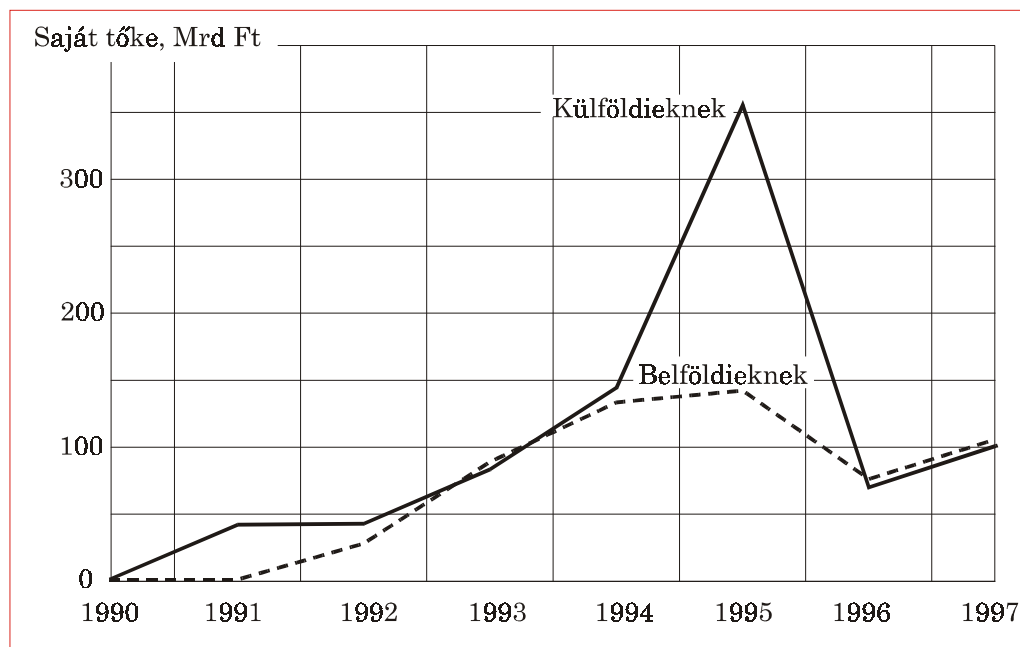
³ KSH Nemzetgazdaság-statisztikai főosztály tájékoztatása, 1999.

⁴ Privatizációs Kutatóintézet, Budapest, 1997.

Ugyanis a nemzeti vagyonnak az ún. „nem természeti erőforrás” oldalát magánosították elsősorban, és ez a rész került külföldi tulajdonba. (Ütemét lásd a 3. ábrán.) A természetierőforrás-oldalból a privatizáció az ásványvagyonra érintette. Azonban a külföldi tőkét még ez a rész sem érdekelte teljes mértékben. A víz-vagyonunk továbbra is nemzeti tulajdonban maradt. A földtulajdon és az erdőtulajdon – elhanyagolható százalékot leszámítva – magántulajdonná alakult, de magyar állampolgárok birtokába került.

A vizsgált időszakban a természeti erőforrások értékére vonatkozóan csak az ásványvagyonra ismertek számadatok (4. ábra).

A nemzeti vagyommérlegben szereplő további erőforrások (víz, termőföld, erdő) értéke is növekedést mutat a világgpiaci impulzusok következtében. Különösen markáns értékváltozás a termőföld esetében várható. Hiszen az osztrák–német hektárok a magyarhoz képest 8–25-szörös áron cserélnek gazdát az EU-ban (lásd az 1. táblázatot).

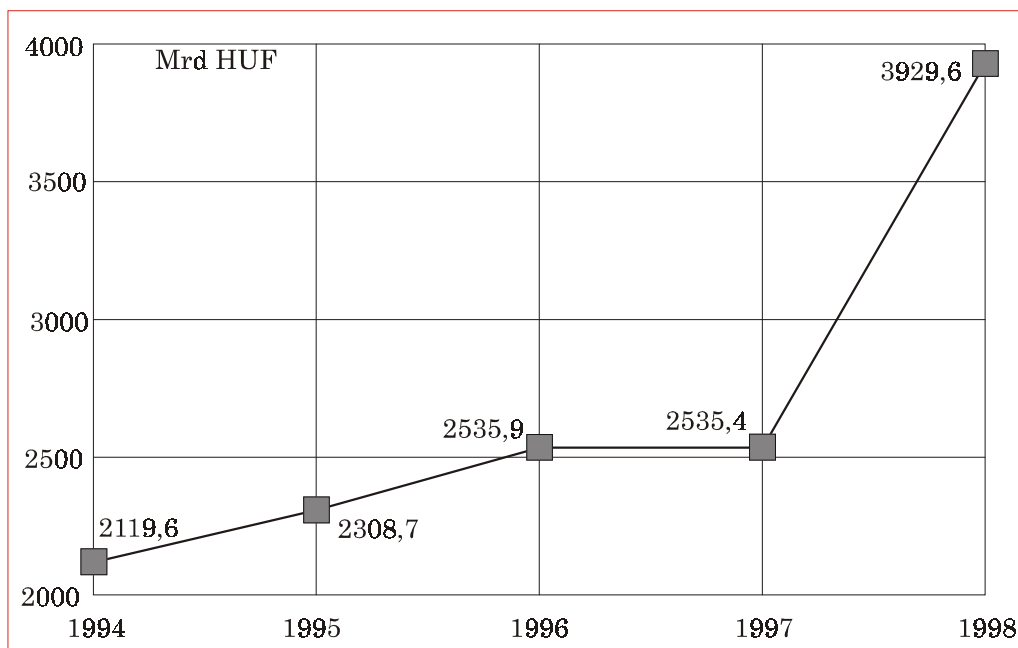

3. ábra
Célgeladások kül- és belföldieknek¹

¹ ÁPV Rt., Budapest, 1998.

1. táblázat
Földárak (átlagár, nominálérték)¹

Ország	Ár [DEM/ha]	Megjegyzés
Luxemburg	91 000	
Németország	33 000	
Hollandia	36 000	
Ausztria	31 000	bérlet: 450 DEM/ha/év
Svédország	2 300	
Magyarország	1 500	

4. ábra
A hazai ásványvagyon értéke nomináláron²

¹ 1998-ban történt, nemzeti valutákban végrehajtott adatgyűjtés az 1998. szeptember havi átlagos keresztárfolyam szerint átszámolva.

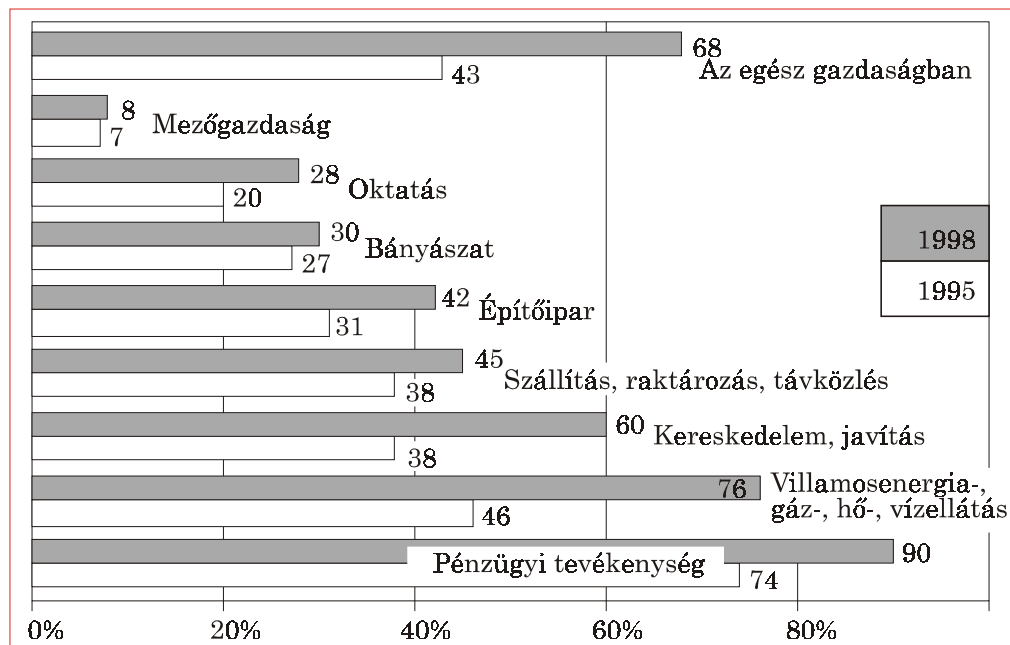
² Magyar Geológiai Szolgálat, Budapest, 1999.

Mindezek alapján új folyamatot figyelhetünk meg a természeti erőforrások nemzeti vagyonban játszott szerepében és súlyában. Szakértők eddigi elemzései szerint a természeti erőforrások nemzeti vagyonunkból való részesedése évtizedek óta folyamatosan csökkent.¹

Ugyanakkor a vizsgált kutatási időre (1989–2001) vonatkozóan a korábbiaktól eltérő tendenciákat kíséreltünk meg vázolni. A természeti erőforrások részesedését a nemzeti vagyonból nem csökkentették, sőt értékarányuk javult.

Ennek okait hat tényező köré csoportosíthatjuk:

1. A világgpiaci árváltozások fel- és leértékelték elemeket a nemzeti vagyonunkból. Azonban a természeti erőforrások ártrendje – az ismert adatok (ld. felhasznált irodalom) alapján – felfelé emelkedett az 1990-es években.
2. A rendszerváltozás óta nemzeti vagyonunkat ért legnagyobb hatás az állami tulajdonban végbement értékcsökkenés. Ebben az esetben azonban nemcsak 50%-os vagyonesztésről van szó, hanem arról is, hogy ezzel a nemzeti vagyon összetétele is átalakult. A 80-as évek végén állami tulajdonban volt az állóeszközök közel 80%-a, ami a nemzeti vagyonnak főleg a „nem természeti erőforrás” oldalát jelentette. A természetierőforrás-oldal (elsősorban a termőföld) jelentős hányada szövetkezeti tulajdonban volt. Az, hogy az állami tulajdon elvesztette domináns szerepét, egyben azt is jelentette, hogy a vagyon összetételében nőtt a természeti erőforrások hányada.
3. A 90-es évek „cégeladásai külföldi és hazai tulajdonosoknak” szintén erősen hatottak a nemzeti vagyon összetételére, hiszen a külföldiek által vásárolt tulajdon a továbbiakban nem képezte a nemzeti vagyon részét. Mivel a külföldi vásárlások főleg a „nem természeti erőforrás” oldalt érintették (termőföldet, erdőt nem vásárolhattak külföldiek), ezáltal is nőtt a súlya a természeti erőforrásoknak a nemzeti vagyonban.
4. Tudjuk, hogy 1989–1999 között a termőföldek tulajdonváltása is forradalmi átalakuláson ment keresztül, de nem valóságos piaci áron (ismert, hogy a licitálások többségén a föld ára 500 Ft/ha), hanem eszmei értéken cserélt gazdát. Tehát jelenleg és a jövőben radikális földérték-változás prognosztizálható. A földárak többszörösükre emelkednek, így a termőföld és az erdő nemzeti vagyonból való értékhányada is nagyobb lesz.
5. A nemzeti vagyonunk egyetlen mért, számszerűsített adata, az ásványvagyon értéke is emelkedett. Reálértéken számolva az ásványvagyon is megőrizte pozícióját a nemzeti vagyonunkban.

5. ábra

Részben vagy egészben külföldi tulajdonban lévő társaságok árbevételeinek aránya Magyarországon (az összes, kettős könyvvitelre kötelezett vállalkozáson belül)¹

6. Ha áttekintjük a külföldi tőke szerepének gyarapodását Magyarországon (5. ábra), az alábbi következtetésre jutunk:

Az egész magyar gazdaság árbevételeinek a részesedése az átmeneti korban 43%-ról 68%-ra ugrott a külföldiek javára. Azonban a természeti erőforrásokhoz kapcsolódó tevékenységekben (mezőgazdaság, bányászat) a külföldi tőke szerepe alacsony részesedésű, és a változások is elenyészőek. Kivételt képez a villamosenergia-, gáz-, hő- és vízszolgáltató szektor (48%-ról 76%-ra bővült a külföldi szerepkör).

Tehát megállapíthatjuk – számszerűsítve is –, hogy a természeti erőforrásokból származó árbevételek továbbra is magyar kézben maradtak a rendszerváltás elmúlt évtizedében.

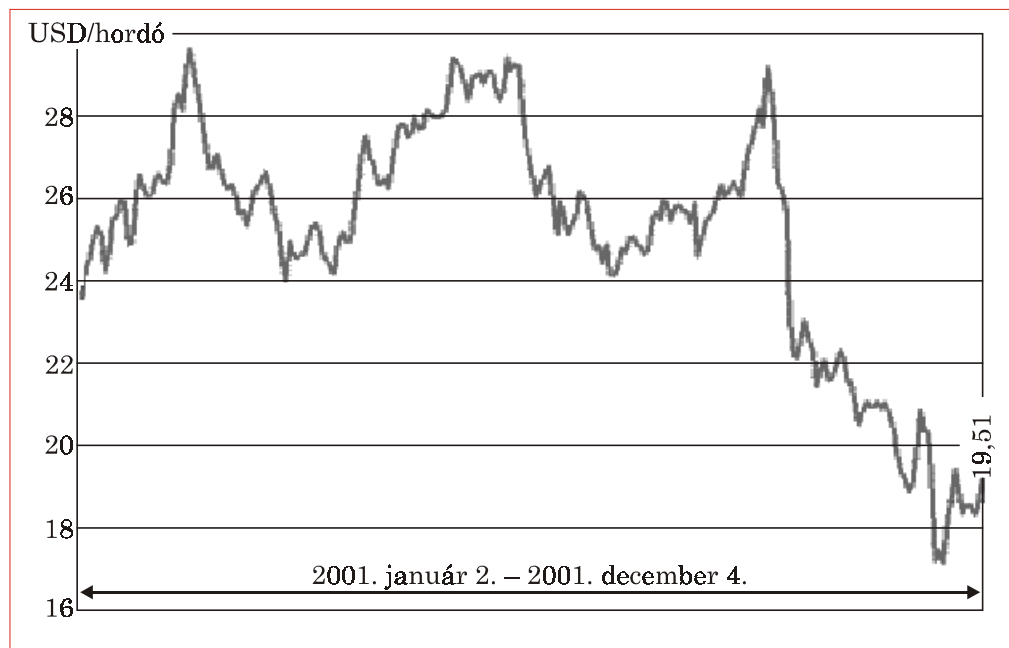
A fenti hat tényező alapján aligha vitatható, hogy a rendszerváltozás óta kisebbedett a nemzeti vagyonunk, de összetételében a természeti erőforrások megerősítették részesedésüket.

¹ KSH, Növekedéskutató Intézet.

3. LEGFRISSEBB HATÁSOK 2001. SZEPTEMBER 11-ÉT KÖVETŐEN

Felvetődik a kérdés: vajon milyen új tendenciákat váltott ki a természeti erőforrásgazdálkodásban az USA-t ért szeptemberi terrortámadás?

Az első közgazdasági meglepetés az volt, hogy a természeti erőforrások közül a kemény stratégiai cikkek világpiaci ára nem szökkent a magasba. A terrortámadást követő pár napban – az Öböl-háborúhoz hasonlóan – gyorsan emelkedni kezdett az ár a kőolajtól az aranyig. Majd megállt. Sőt, az eltelt 2 hónap során csökkenő tendenciákat mutatott (l. 6. ábra). Az 1990-es évek elején Kuvait visszaszerzéséért indult háború 41 dollár/hordó körüli árra szökkent, viszont napjainkban (2001. október végén) 19 dollár alá esett (OPEC-ár). Így a kartell arra kényszerült, hogy 500 ezer hordóval csökkentse a heti termelést, annak reményében, hogy az ár 10 kereskedelmi napra 22 dollár körül mozogjon.

6. ábra

Az Északi-tengeri Brent nyersolaj árának alakulása 2001-ben, azonnali szállításra¹

Vajon mivel magyarázhatjuk e sajátos, az eddigi gazdaságtörténettől elütő ármozgást?

Az okok ebben az esetben is többfélék lehetnek, így pl.:

¹ <http://www.wtrg.com>.

1. A világ legerősebb, és legfejlettebb hatalma, az USA a XX. század utolsó éveiben jelentős mértékben növelte a stratégiailag súlyos természeti erőforrások biztonságos gazdálkodását (kőolajból tartalékkészletek emelése, importdiverzifikáció stb.) Emellett a hazai kitermelést is az árstratégia szolgálatába állította. Ezt azért is megtehetette, mivel a világtermelés 2.-3. szereplője. Ugyanakkor beigazolódott, hogy az USA gazdasági alapjai annyira erősek, hogy még ezt a krízishelyzetet is kibírta.
2. Az Európai Unió éppen a XX/XXI. század fordulóján léptette életbe az új energiagazdálkodási programját, amely az ellátás biztonsága mellett elősegítette az euró árfolyamának erősödését is a dollárral szemben. Az EU és Oroszország közötti új szerződés: „Fékezési energia 2000”, radikálisan megváltoztatta az Unió (külső) behozatalának mennyiségi kvótáját. Ugyanis 1994-2000-ig az EU szénhidrogén behozatalának részesedése földgázból nem érhetett el a 20%-ot, kőolajból pedig a 16%-ot. A többit Oroszországon és a volt szövetségi köztársaságokon kívül kellett beszerezniük. Az új kétoldalú szerződésben (2000-2020-ig) kétszeresére emelkedhetett a szénhidrogén behozatalának részesedése e földrajzi régióból, sőt a villamos energia behozatalában is liberalizáció indult meg. 2000-ben azzal is magyarázták a radikális változást, hogy a kőolaj világpiaci ára fokozatosan emelkedett, míg ugyanakkor az euró árfolyama pedig csökkent a dollárhoz képest. A szerződéstől – többek között – azt is várták, hogy a kedvezőbb üzleti feltételekkel beáramló (főleg orosz) energia (ár, szállítási költség, földrajzi közelség stb.) versenyképesebbé alakítja majd az uniós termékek árát és ez kifejti hatását az euróra. 2001-re a várakozások igazolódtak. Nem hallgatható el viszont, hogy ezzel az energiabiztonság mérséklődött az EU-ban egészen „2001 szeptember 11-ig”. Ezekkel egy időben az EU elkezdte a XXI. sz. elején a további energiadiverzifikációját a Kaukázus, valamint Észak-Afrika térségében is. Mindezek hozzájárultak – megítélésem szerint – ahhoz, hogy 2001. szeptember 11. után a kőolaj-, földgáz-, villamos energia stb. árai kedvezően alakultak Európában is.
3. A folyamatból feltétlenül kiemelendő, hogy 2001 őszén Oroszország nemzetközi és katonai szerepe stratégiailag jelentősen felértékelődött. Oroszország a nagy antiterrorista szövetség erős tagjává vált. Oroszország számára ettől kezdve még inkább érdekében állt, hogy energia terén nemzetközi vállalásait maradéktalanul teljesítse partnerei számára. Bár nem tudhatjuk, milyen meglepetésekkel szolgálhat a jövőben, hogy 2002 elején ő is visszafogja a kőolajtermelését (30 ezer hordó/nappal). Érthető, hogy középtávon Oroszországnak sem érdeke, hogy essen a kőolaj világpiaci ára. Tudjuk, hogy az ebből származó exportbevétel a forrása az orosz GDP felívelő emelkedésének. A kibontakozóban lévő orosz magatartás egyelőre kiszámíthatatlan, az EU és Magyarország érdekeit egyaránt veszélyeztetheti. Moszkva pedig – úgy tűnik – kvázi együtt haladna a jövőben az Olajexportáló Országok Szervezetével.
4. Magyarországra vetítve a természeti erőforrásgazdálkodásban történeteket, a három felsorolt regionális tényező külgazdaságilag kedvezően hatott a következők miatt:
  - A magyar energiaszektor alacsonyabb világpiaci áron szerezheti be az energia-hordozókat. Ehhez még hozzászámolhatjuk, hogy a forint valuta/deviza erősödése további milliárdokkal gyarapította e szektor árbevételét/nyereségét.

- A világgpiaci ár alakulása kedvezően hatott több magyar, illetve vegyes cégre a privatizáció előtt. Például a MOL gázüzletágát – ebben a helyzetben –, ha ügyesen szerződünk, és jók a feltételek, értékesíteni tudjuk a külföldi vevőnek. Eddig kiszivárogtatott információ szerint a német Ruhrgas, a francia Gas de France és az olasz Italgas egyaránt pályázna a MOL veszteséges üzletágára. A földgáz világgpiaci áresése – ha továbbra is maradna – az alacsony belföldi hatósági ár ellenére is nyereségessé tehetné az üzletágat. Ezt a várható üzleti eredményt érhető módon az új külföldi vevő arathatná le.
- Ugyanakkor a lakossági fogyasztást is kedvezően befolyásolta a benzin árának mérséklődése...

ÖSSZEGZÉS

A XXI. század elején – pontosabban szeptember 11. óta – eltelt időszak nem volt tanulság nélküli a hazai és nemzetközi természeti erőforrás-gazdálkodásban. A külgazdaságban egyelőre kedvezőnek ígérkező folyamatok azonban kiszámíthatatlanokká váltak. Az erőforrás-gazdálkodásban a „jó ötletek” a XX. század utolsó éveiben gyökereznek. Rövid távon – egyelőre úgy tűnik – a természeti erőforrás-gazdálkodás maradt a „régiben” Az Amerikát sújtó terrortámadás, és az azt követő háború sem indított el új tendenciákat. Lehetséges azonban, hogy a terrortámadás utáni világgazdasági helyzet átmeneti, és a sorsforduló csak ezután következik.

Számítanunk kell a további bizonytalanságokra, a háború(k) kimenetelét pedig nem tudjuk. A magyar természeti erőforrás piac valószínűleg főleg az amerikai folyamatokat fogja követni. Az európai és világgazdasági folyamatokra hozott döntések eddig megfelelőnek bizonyultak. De ilyen helyzetben szükségessé válik a jövőbe tekintő további erőfeszítés az erőforrás biztonságra, és ennek új kísérleteire.

IRODALOM

- HUBAI J.: Magyarország természeti erőforrásainak külgazdasági földrajza, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001. Budapest.
- RÉTVÁRI L.: Egy kutatási irányzat kimúlása, Földrajzi Közlemények, 1993/1.
- RÉTVÁRI L.: A természeti erőforrások értelmezése és értékelése, MTA Földrajzi Tanulmányok, 21. Budapest, 1989.
- TÓTH M.: A természeti erőforrások potenciálja és igénybe vétele gazdasági értékelésének elvi-módszertani kérdései, MTA Elmélet-Módszer-Gyakorlat, Budapest, 1988.
- VOSZKA É.: Privatizáció helyett újraelosztás, Közgazdasági Szemle, 2001. szeptember.